

סבב העימות עם הג'האד האסלאמי – לקחים לחזית האזרחית

מאיר אלרן, כרמית פדן, ששון חדד, שמואל אבן

בשני ימי לחימה שיגר הג'האד האסלאמי הפלסטיני 450 חימושים לישראל, חלקם לכיוון גוש דן. הנזק שנגרם לחזית האזרחית היה מזערי והמערכת הצבאית והאזרחית תפקדה במידה סבירה. אולם, ראיית הסבב הזה כהצלחה ישראלית, שהעידה על מוכנות העורף, אינה נכונה ואף עלולה לגרום שאננות שתפגע במוטיבציה לשפר את ההיערכות לקראת עימות נרחב שצפוי להסתיים בתוצאות קשות. השבתת הלימודים והמשק במרכז הארץ מעוררת תהיות לגבי השיקולים שהובילו להחלטה, ואולי מלמדת כי קיים חשש מפני מוכנות של המערכת. במאמר זה מוצגים לקחים מרכזיים שאימוצם עשוי לשפר את המוכנות של החזית האזרחית בהתאם לתרחישי עימות צפויים עם חיזבאללה וחמאס.

במהלך ימי הלחימה האחרונים (12-13 בנובמבר 2019) שיגר ארגון הג'האד האסלאמי הפלסטיני כ-450 חימושים לעבר ישראל. זאת, כתגובה לחיסול בהא אבו אל-עטא, מפקד בכיר בארגון, בידי צה"ל. ממפת השיגורים עולה כי רובם המכריע נורה לכיוון "עוטף עזה" – מרביתם לעיר שדרות והשאר לכיוון אשקלון וצפונה, כולל מספר רקטות קטן לעבר ערים במרכז המדינה. על פי הודעת דובר צה"ל 90 אחוזים מהשיגורים למרחבים מיושבים יורטו בידי "כיפת ברזל" ו-60 אחוזים מהרקטות שוגרו אל שטחים פתוחים. לכן הנזק שנגרם הפעם היה נמוך באופן יחסי. יצוין, כי ממוצע השיגורים היומי היה דומה לזה שנורה בעבר במלחמת לבנון השנייה ובשלושת סבבי העימות מול חמאס בעזה (למעט ימי הלחימה שהתקיימו בחודש מאי 2019, בהם שוגרו מרצועת עזה ביומיים קרוב ל-700 חימושים), והוא נמוך בהרבה מהפוטנציאל השיגור היומי הקיים כיום בידי חיזבאללה או חמאס.

ברקע לניתוח המשמעויות של סבב האלימות הנוכחי מזווית הראיה של החזית האזרחית חשוב להזכיר כי הג'האד האסלאמי הוא ארגון קטן יחסית, ויכולותיו הצבאיות רחוקות מאוד מאלה של חמאס או חיזבאללה. עקב כך, יכולתו (המשפיעה גם על כוונותיו) לקיים מאמץ התקפי ממושך מוגבלת. בסבב האלימות האחרון פעל הארגון לבדו, ללא חמאס. על פי הערכות שפורסמו בכלי התקשורת הארגון הפגין במהלך הסבב הזה יכולות הנמוכות מכפי שהעריכו בצה"ל, גם בזכות פעולות של צה"ל לדיכוי של ירי על ידי פגיעה בחוליות משגרים על הקרקע. עוד דווח מצה"ל כי במחסני הארגון נותרו כמה עשרות רקטות ארוכות טווח שלא נורו ושהיו מסוגלות להגיע לגוש דן ואף צפונה לו. כמו כן הארגון כמעט ולא השתמש בטילי נ"ט, במרגמות כבדות וברחפנים, דבר שצמצם את רמת הסיכון לעורף הקדמי והאחורי.

מרכיבי החזית האזרחית פעלו ככלל כהלכה מול אתגר מוגבל זה – המערכת הצבאית הצליחה לשבש את עיקר האיום בממד התלול מסלול בסיוע מערכת "כיפת ברזל", מערכות קרקעיות נלוות ומערכי פיקוד העורף ושאר הגורמים העוסקים במלאכה, ובראשם הרשויות המקומיות, תרמו אף הם את חלקם.

העימות האחרון מאפשר להציף מספר לקחים מרכזיים להמשך בניית היכולות של החזית האזרחית בהתאם לסדרי העדיפויות הלאומיים ולתרחישי עימות רחבים יותר הצפויים לישראל מצד חזבאללה. בין אלה נציין את הבאים:

א. תפיסת המיגון של פיקוד העורף – מדיניות פיקוד העורף הגורסת שילוב של מחסה פיזי

זמין, התראה ממוקדת ופעולה אזרחית לפי הנחיות הפיקוד נמצאה שוב נכונה. ראית המיגון כמציל חיים חשובה לא רק מההיבט האנושי אלא גם משום שהיא מאפשרת מרחב תמרון מדיני וצבאי לישראל. הרוגים היו יוצרים אילוץ חריף על מקבלי ההחלטות להסלים את התגובה הצה"לית, דבר שהיה עלול ליצור הידרדרות לעבר עימות נרחב ברצועת עזה, אשר נתפס בלתי-רצוי לישראל בעת הזו. המשמעות הנובעת מכך היא שיש להמשיך ולהשקיע ביישום תפיסת המיגון על כל מרכיביה. זו אינה מיושמת דיה (למשל במרחב הצפוני), למרות החלטות שהתקבלו בממשלה.

ב. איכות המעטפת ההגנתית – רמת המענה ההגנתי מול הירי מרצועת עזה הייתה סבירה

לרמת האיום ולסיכונים (המוגבלים) שבפניהם ניצבה החזית האזרחית. עם זאת, חשוב להבין ולהבהיר גם לאזרחי ישראל כי ההצלחות של המרכיב ההגנתי עד כה אינן מלמדות כמעט דבר על הסיכויים להצלחה גם בעימותים הבאים. זאת, מאחר שרמת המוכנות הצבאית (כולל "כיפת ברזל") והאזרחית לסיכונים הגבוהים הצפויים לעורף על פי תרחישים מוכרים היא נמוכה עד בינונית (למעט במרחב "עוטף עזה") ומחייבת השקעות ניכרות (וידועות) במרכיבי ההתגוננות. זאת ועוד, להצלחה בסבב הנוכחי אף עלולה להיות השפעה מתעתעת על התודעה של הציבור, שכן האזרחים יכולים להסיק מהאירוע הנוכחי כי ישראל מוכנה וערוכה להתמודד היטב עם האיום תלול המסלול על העורף. הערכה כזו עלולה לפגוע במוטיבציה הנדרשת לשיפור ההתכוננות. לכן יש צורך להסביר לציבור בצורה מושכלת את תרחיש האיום המעודכן ואת משמעויותיו לגבי הפרט, הקהילה והמערך האזרחי כולו, קרי מרבית האוכלוסייה בישראל.

ג. ניהול סיכונים בחזית האזרחית – בסבב האחרון שוב נחשפה הבעייתיות הטמונה

בשאלה עד כמה צריך ליטול סיכונים בניהול החזית האזרחית בעת עימות. זאת, בעקבות ההנחיה של פיקוד העורף ביומה הראשון של ההסלמה ולראשונה מאז מלחמת המפרץ הראשונה, שלא לקיים לימודים גם בגוש דן, כנראה עקב התרעה או הערכה על תקיפת רקטות על מרחב תל אביב. הנחייה זו, בצד ההמלצה (הזמנית) לעובדים "בלתי-חיוניים" להיעדר מעבודתם, הותירה כמיליון תלמידים וכ-80 אלף עובדי הוראה מחוץ למוסדות החינוך, יצרה אי-בהירות ולמעשה שיתקה חלקים נרחבים מהמשק הישראלי. ההנחיה עוררה סימני שאלה באשר לשיקולים שעמדו מאחורי התוכן של ההחלטה, קל וחומר במקרה שבו יוצב איום חריף על ריכוזי אוכלוסייה גדולים במרכז הארץ ועל תשתיות חיוניות. שכן אם יש נטייה להשבית את המשק מול איום מוגבל של הג'האד האסלאמי מה תהיה המדיניות בנסיבות של עימות מול חזבאללה או חמאס? האם המשק יושבת לתקופה ארוכה כאמצעי זהירות? ואם כן, מה יהיה הפיצוי של המדינה לעובדים ולעסקים שייפגעו מהשביתה ממושכת כזו? והאם הפיצוי יהא נגזרת מחייבת של ההנחיה?

ד. **סמכות ואחריות** – הדיון בשאלת הנחית פיקוד העורף מעורר שוב את השאלה העקרונית – שהתחדדה באמצעי התקשורת כאשר עסקינן בגוש דן – מי, על פי חוק, הוא המחליט הלאומי בסוגיות הקשורות לניהול החזית האזרחית לפני, במהלך ולאחר עימותים נרחבים בהם צפוי העורף להיפגע. אין ספק כי לפיקוד העורף ולראשי הרשויות המקומיות, שבין שיקוליהם קיים מתח מובנה ובלתי מוסדר, תפקיד ראשי במעגל מקבלי ההחלטות. אולם ברור שככל שהמערכה כבדה וארוכה יותר כך השיקולים מורכבים יותר, ומעריבים לא רק היבטים חברתיים וכלכליים כי אם גם פוליטיים ומדיניים. ביטוי לכך ניתן בעקבות הבטחתו של שר הפנים לעיריית אשקלון להגדירה כחלק מ"עוטף עזה" ולהעניק לה את ההטבות שניתנו לאזור. מהלך זה, אם יתמש במלואו, יהיה בעל השלכות תקציביות ניכרות. דוגמה אחרת היא בתחום הפינוי/התפנות של אזרחים מבתיים תחת אש, כפי שקרה שוב, הפעם לכ-30 אחוזים מתושבי "עוטף עזה". האם המדינה ערוכה לפינוי המוני? ומי יחליט על פינוי רחב היקף? האם המתפנים יפוצו? הערפול הקיים בישראל באשר לתחומי הסמכות והאחריות בתחומים רגישים אלה מעלה שוב את הצורך בחקיקה, דבר שאינו קורה, למרות ניסיונות חוזרים ונשנים, מאז 2007.

ה. **היבטים כלכליים** – בעימות הנוכחי ניתנה תשומת לב למחיר הכלכלי, בעיקר בגלל השיתוק של אזור המרכז. הנזקים נבעו בעיקר מירי תלול מסלול שפגע בשגרת החיים והמשק והוביל לאובדן הכנסות. המגזר הרגיש ביותר לנזק הוא הסקטור הפרטי ובראשו עסקי הביילוי והתיירות. ברמת המקור התוצר הלאומי בישראל עומד על כ-5.3 מיליארד ₪ ליום עבודה והתוצר של המגזר העסקי עומד על כ-3.4 מיליארד ₪ ליום. במקרה שלפנינו ניתן לומר שהפסד התוצר היה מועט יחסית ויתכן שהמשק אף ייצא נשכר אם יחול מעתה שיפור במצב הביטחוני. עם זאת, האירוע הנוכחי ממחיש את סדרי הגודל של הפסדי תוצר אפשריים במקרים שבהם תיפגע שגרת המשק באופן קשה לתקופה ממושכת. כמו כן הוא משקף את תרומתה הכלכלית הגבוהה של מערכות יירוט הרקטות לצד תרומתה ליצירת רציפות תפקודית.

ו. **תקשורת בחירום** – לתחום זה יש שני היבטים עיקריים בחירום: האחד, קשור לאופן הסיקור העיתונאי של ההתרחשויות, המטשטש את ההיבטים המגוונים הקשורים לחוויית החירום של התושבים בשל נטייתו לסקר את האירועים באספקלריה ממוסחרת. השני, קשורה לדפוסי הקשר בחירום בין ההנהגה הלאומית (הנבדלת בכך מזו המקומית) לציבור. זו התאפיינה שוב בהימנעות משיח ישיר עם האזרחים ונוהלה בעיקר באמצעות דובר צה"ל. דוגמה לכך ניכרה בהימנעות החוזרת של הממשלה להודיע שהושגה הפסקת אש והותרתה לצד השני.

ז. **חוסן אזרחי** – עיקר נטל העמידה מול הירי נפל שוב על תושבי "עוטף עזה". על אף השגשוג הניכר במרחב זה והרציפות התפקודית בסבבי העימות וביניהם, מערך הסיוע המקצועי המקומי זקוק לתמיכה נוספת של רשויות המדינה. לא מדובר רק במענקים תקציביים אלא בהכרת תפקידו החיוני של מערך זה בקידום החוסן החברתי ובשימורו גם בתקופות שבין העימותים.

בשורה התחתונה, הצגת סבב האלימות מול הג'האד האסלאמי בהקשר הרחב של החזית האזרחית כהצלחה עלולה לחזק את תחושת השאננות הציבורית לגבי מצב המוכנות של העורף. יש בכך כדי לתרום להמשך העיכוב של העשייה הנדרשת לשיפור מרכיבי בסיס רבים של ההיערכות לקראת עימות צפוי ולהשלכותיו הקשות, אם אכן לא יתוקנו הליקויים כמו אלה שהוצגו.